

AL IS ONS BLAD niet de aange-
wezen plaats voor een bespreking
van een theologisch werk, een korte
aankondiging van het laatste deel van
Barth's Kirchliche Dogmatik mag hier
niet ontbreken. Die aankondiging
moet dan ook een duidelijke plaats-
bepaling bevatten van dit werk te-
midden van andere dergelijke werken.

Alleen, dat is de moeilijkheid: er be-
staán geen andere, dèrgelijke werken
noch in omvang en innerlijke conse-
quentie, noch in eruditie, noch in ori-
ginaliteit; er is ook geen ander dog-
matisch werk, dat tegelijk zo eenzame
wegen gaat en zozeer van de hele kerk,
de oecumene een pionier is. Veel van
het beklemmende en **afstotende** (want
het volmaakte stoot ons af...) wordt
weggenomen, indien we er op ingaan
en merken, dat we hier het wezenlijke
van de Bijbel en van de Traditie, van
de Waarheid en haar stralingen, van
ons Exiel en de daarin neerdalende
beloften bijeen hebben. „Wühle und
Wähle, es ist alles drin.” — Deze rijk-
dom, niet de opgestapelde massa, maar
als innerlijke volledigheid, moet ons
over de ergernis heen helpen; want de
ergernis, dat „ie” maar dóór gaat, de
ergernis, dat telkens weer kritiek en
reserve beschaamd worden, de erger-
nis, dat men het toch eigenlijk niet
áán kan, moet overwonnen worden,
willen we ons deel hebben van deze
overdadige rijkdom.

MEN MOET ophouden te spreken
over een particuliere leer, een
school of een richting. Dit is een be-
grijpelijk middel van afweer, maar het
gevolg is, dat we er van buiten tegen
áán blijven kijken. Men zoekt nog
steeds „Barth” te neutraliseren door
hem op één rijtje te zetten met enige
andere bekwame publicisten; men kijkt
naar alle kanten om een of ander ori-
gineel te ontdekken, die er óók mag
wezen; we zijn altijd min of meer ge-
prikkel en men kan maar niet ten
volle tot openheid komen; schoor-
voetend, bij stukjes en beetjes, op een
afstand, met „grote bewondering”, die
een kleine kritiek moet dekken, lopen
we ons gangetje om het monstrem
heen. Hier en daar komt er weer wat
meer ontvankelijkheid en dan stort
men zich in een **fragment**, om daaraan
zijn hart op te halen. Zo hebben we
het enthousiasme gehad van allerlei
anti-modernen vanwege de Schriftleer,
van de Baptisten vanwege Barth's
Doopleer, van de congregationalisten
vanwege zijn uitingen over de kerk-
orde. En bij ieder deel, dat verschijnt,

worden er weer **groepen** wakker, om-
dat **hun** zaak aan de orde komt en
met eerbied wordt behandeld.

HET IS ALSOF Barth zelf in z'n
goedmoedigheid en behoefte aan
gemeenschap met deze raakpunten,
die overeenstemming of althans ont-
moeting beloven, zeer is ingenomen.
Zo lezen wij ook weer in het Vorwort
van K.D. IV₂ in alle ernst, dat hij
nu in dit deel, dat handelt over Jezus
als „de koninklijke mens” (en als folie
daarvan: over de zonde als de traag-
heid van de mens) — hoopt de over-
bodigheid van het Maria-dogma aan-
getoond te hebben, dat hij de roomse
leer der „heiligmakende genade” in
billijkheid helder heeft benaderd, dat
hij de piëtisten althans gedeeltelijk zal
hebben bevredigd, dat hij het „An-
liegen” van de liberale theologie van
de vorige eeuw nu heeft recht gedaan.

HET GAAT immers in dit 2e deel
van de Verzoeningsleer dáárover,
dat de **Zoon-des-mensen** verhoogd is
en verheerlijkt; daarin is heel het men-
senleven mede verhoogd en verheer-
lijkt; waar dit gewéten en beleden
wordt, gaat een Gericht over dat bij-
zondere aspect van de zonde: de on-
wil zich op te richten, de diepe lust
der luie geesten, die de opwekking ten
leven schuwen als de dood. Waar dit
Gericht aanvaard wordt, dáár ont-
staat een menselijke beantwoording van
de verhoging van de Zoon in een deel-
name aan Zijn leven. Nu had echter
Christus' verhoging naar alle zienlijke
waarneming en ervaring de gestalte
van de vernedering, de begrenzing, de
verstoting, de verlating. Daarom zal
het christenleven, dat in Hem is op-
gericht en verhoogd, zijn heiligheid
hebben en vinden in de **navolging** van
Christus, in de bekering, in de goede
werken, in het kruisdragen. Heel het
leven van de christen is daarin nieuw,
dat het het leven wordt van de „ge-
stóorde zonden”, („die Heiligen sind
die unüberwindlich gestörten Sünder”
(p. 593), maar juist daarin is zijn
koningschap verborgen, juist daarin
heft hij het hoofd op, laat zich niet
door de elementaire en overmachtige
traagheid, die de zonde zèlf is, over-
mannen.

HET VERWONDERT ons niet, dat
we met deze themata: navolging,
bekering, heiliging, naar de mening
van velen op een gebied komen, „bij
Barth” te voren verwaarloosd; velen

hebben ook reeds verkondigd, dat er
eigenlijk géén pláats voor zou kunnen
gevonden worden, waar immers „God
alles en de mens niets is”, waar in de
correlatie van geloof-en-openbaring
het eerste wordt wegggekneld, waar
immers „de genade alléén” de zelf-
werkzaamheid van de mens van te
voren uitsluit. Die zo spreken, zijn
dertig jaar achter; en ook dertig jaar
geleden zouden ze er (zij het op een
te verontschuldigen wijze) náást zijn;
want zelfs in de „Römerbrief” 1921
staan de dingen niet zo. Maar hoe dit
zij — hier in het tweede deel van de
„Leer der Verzoening” komt dan de
heiliging uitvoerig aan de orde, ja,
men kan zeggen, dat dit deel van
circa 1000 bladzijden toch eigenlijk de
heiliging tot hoofdthema heeft.

DE VELE VRAGEN, die ons, onder
de oppervlakte van ons stuurloos
bestaan, onder de schijn van ons ni-
hilisme bewegen: de gegeven vorm en
de vormgeving van ons mens-zijn, de
fataliteit en de vrijheid van de men-
selijke acte; de ruimte des levens en
de ordening, de richting, de stijl; de
eenzaamheid en de gemeenschap; de
christen en de anderen, hun onder-
scheid en hun (geestelijke!) éénheid;
de kerk en de z.g. cultuur; eros en
humaniteit; de christelijke liefde en
het enthousiaste streven omhóóg; de
dwaling en de eer van het monniks-
wezen, als teken van de „Erhöhung”,
als herinnering aan de grenzen van
al het „gegevene”; de presentia Christi
voor alle mensen in alle tijden (dit
grote geheimenis!) en de dreigende
chaos van ons leven — het komt alles
op z'n tijd ter sprake op een totaal-
verrassende wijze, hoewel het rede-
beleid logisch en langzaam voortgaat.
Men behoeft nooit te vragen om meer
actualiteit.

WE ONTMOETEN b.v. de „Vor-
findlichkeit” en wat daar altijd
tegenover staat, n.l. „Tut um Gottes-
willen etwas Tapferes!” (Zwingli) —
ik grijp één passage (uit § 66, sub 3,
„Der Ruf in die Nachfolge”): „Der
Ruf mit dem Jesus ihn zu sich ruft
und so an sich bindet, bedeutet für
ihn auf alle Fälle: **Heraus!** heraus ein-
mal aus dem Gehäuse aller dessen, was
ihm noch gestern, nein: noch eben
vorhin als selbstverständlich, gut und
recht, nützlich und möglich und zu-
kunftsvoll erschien! Und sodann: Her-
aus aus dem Gehäuse einer bloß in-
nerlichen, seelischen, geistigen Be-
wegung, in der er faktisch noch nichts

tut, sondern noch eben **maikäfert** in tatloser Dialektik, in lauten Erwägungen und Projekte im Blick auf die und jene, was er wohl tun könnte und auch wohl möchte, nur eben vorläufig doch noch nicht tun kann und will, weil er in seiner Besinnung darüber und über die Situation, in der es zu tun wäre, noch nicht so weit ist. **Heraus aus diesen beiden Gehäusen!**

Eben in ihnen thront der alte Adam, das Selbst, das in der Nachfolge Jesu zu verleugenen ist" (S. 611). Dit is zeer radikaal, maar het zou tenslotte dubbelzinnig zijn en op de leer der „permanente revolutie” lijken, het moet nauwkeuriger worden gepeild, want de „in sich schwingenden und sich beruhenden Mystik der Weltentsagung, Weltfreiheit, Weltüberwindung, bei sich gleich-bleibenden Bindungsverhältnissen zu den vor Jesus schon zerbrochenen gottlosen und menschenfeindlichen Ordnungen dieser Welt.... moet een mens óók achter zich laten.

DE „EENVOUDIGE GEHOORzaamheid” te bepalen, daar gaat het om. Zij is in feite ook werkelijk eenvoudig, n.l. vanuit „die Erhöhung des Menschensohns” en de menselijke analogie van deze verhoging, oprichting, levendmaking.

ALS MEN VRAAGT „waarom als het gaat om de „eenvoudigheid”, zoveel omslag van intellectuele bezinning nodig is, moet het antwoord m.i. tweërlei zijn: a) deze bezinning is niet nodig voor het handelen, indien de feitelijkheid van onze éénheid met Jezus en de onmiddellijkheid van onze deelname aan Zijn leven werkzaam is; b) in de bezinning gaat het minder om de voorbereiding tot de daad, als wel juist om de vooronderstellingen: die „feitelijkheid” en die „onmiddellijkheid”. Ze zijn immers allerminst evident en toch verkondigt het Nieuwe Testament hun waarheid, ja hun algemeen-geldigheid. Dit is de reden, waarom zoveel bezinning nodig is, en met name, wat ons nu bezighoudt, bezinning op de verzoening, op het werk Gods, dat wij verzoening noemen.

HET MERKWAARDIGE ook van dit nieuwe deel van de „Kirchliche Dogmatik” is naar mijn mening vooral, dat wat een **belasting** van het christelijk geloof **schijnt** (n.l. de dogmatische akribie) de **ontsluiting** ervan blijkt (niet alleen voor de gemeente) en de denken en gevoel kronende vreugde insluit om die Waarheid Gods, die (zonder opzet) ook als de

diepste wijsbegeerte en als de hoogste poëzie ons openbaar worden. Zo moet het ons niet verwonderen, dat men de K.D. kan lezen om de hele dogmenhistorie in een kritische doorsnede opnieuw te verstaan, maar ook om de psychologie (of pneumatologie), waarin de laatste geheimen van onze vluchtvoor-God worden geraakt, maar ook als bundeling van uitlegkundige excursen, die soms zelfs nauwkeuriger zijn dan van de beste vakmensen, ook wel eenvoudig als stichtelijke lectuur in de eminentste zin van het woord.

En in geen van deze aspecten raakt men er op uitgekeken.

INTUSSEN IS HIERMEDE het eigenlijke nog niet aangewezen: de ongehoorde genialiteit ligt in de **innerlijke consequentie** van het ontwerp, de bouw, de doorvoering. Niets wordt hier begrepen, als het niet in z'n verband begrepen is; maar is het in z'n verband begrepen, dan is ook het kleinste inzicht, of de meest klassieke wending van de belijdenis, of het overbekende kerklied **nieuw**, ik zou haast zeggen: nieuw, omdat het dwingend is, omdat het precies op de plaats staat, waar het 't volle licht ontvangt.

Omdat het ons onbegrijpelijk voorkomt, dat een mens, al is hij nog zo **geconcentreerd**, twintig jaar lang zulk een architectoniek tot in het detail vasthoudt, daarom spreken we, als we iets onverwachts horen, van een „nieuwe Barth”; en inderdaad is het met die concentratie een bijzonder geval: de schrijver geeft zelf toe, dat hij volstrekt niet bij een nieuw thema apriori voor ogen heeft, hoe het worden moet, dat hij voortdurend nog „hinzuzulernen hat”, zelfs dat de K. D. in deze tien banden (en ook allicht in de delen die nog komen) een stille en bepaalde verandering ondergaat. Niettemin legt hij in dit voorwoord ook nadruk op het feit, dat hij zich al die jaren „zo gedragen en geleid” heeft geweten, dat onderlinge tegenspraken van enig gewicht zich niet hebben voorgedaan, zodat herroepingen (van details afgezien) ook niet nodig waren.

ZULK EEN DENKER, zulk een auteur moet niet alleen in een zeldzame, haast ascetische concentratie leven, maar hij moet in het begin een illuminatie, een visie hebben ontvangen, zó sterk en overweldigend, dat wat de oude kerkleer en de reformatische impulsen en wat het moderne geestesleven ook aanbieden en hoe verwarrend hun pretenties en hun eisen elkaar ook doorkruisen, deze visie **volstaat** om 1) het „alles” te plaatsen; 2)

om het alles „**niéúw**” te plaatsen, om 3) ondanks dit de eigen plaats van het werk in de continuïteit van het geloof der kerk te vinden of te verwerven of te handhaven, en in heel deze continuïteit de gemeenschap der heiligen te vieren, te vieren met geest en gemoed, door intellect en gevoel, in analyse en hymnische verheffing.

En, om onze benaderingen te besluiten, dáárom, vanwege deze innerlijke consequentie, die uit illuminatie en concentratie stamt, en in de architectuur van het werk in volle bloei staat, dáárom is de K. D. **in dezen zo eenvoudig**, zo doorzichtig, zo huiveringwekkend van eenvoud — ach, bij alle andere verzet is er ook altijd dit, dat het, zoals Goethe zegt, de mensen ergert, dat de waarheid zo eenvoudig is.

HET KAN NIET MISSEN (al waren we totaal vreemd aan de zaak, dan konden we dit wel raden —, het betreft het meest uiterlijke, maar het komt altijd met innerlijke noodwendigheid aan de dag): dit werk is geschreven in een taal, **een eigen, schone taal**, geheel aangepast aan het vak, tegelijk (zonder bijkomende onzakelijkheid) de vaktaal dragend in de sfeer van de schoonheid. Dit komt altijd uit: de grote, epochemakende wetenschappelijke werken zijn in hun aard goed, mooi, indringend, menselijk geschreven. Dat geldt van Darwin evengoed als van Gibbon, van Humboldt en van Mommsen, het geldt óók van Kant (!) — (en dat het van Hegel niet schijnt te gelden, schijnt mij tegen hem te pleiten); het geldt zeker ook in de theologie (Kuyper heeft ons beheerst mede door de macht van zijn taal).

HET TITELHOOFD van dit deel luidt: Jesus Christus, **der Knecht als Herr**, gelijk het bij het vorige deel luidde: der Herr als Knecht. In het vorige deel ging het om „der Weg des Sohnes Gottes in der Fremde; nu gaat het om: die Heimkehr des Menschensohnes. Wel te verstaan: dit zijn twee zijden van hetzelfde gebeuren, het gebeuren der verzoening. De realiteit der verzoening impliceert beide; de Zone Gods gaat in den vreemde. Hij vernedert zich in de gestalte van de Zoon des mensen; maar dit is tegelijk de wederkeer van de Zoon des mensen in Zijn vaderland. In het vorige deel ontvangt de Zoon, die als Rechter zich onder het goddelijk gericht begeeft: „het oordeel des Vaders”, d.i. de opstanding. In dit deel verschijnt (als keerzijde) „der königliche Mensch” die een bestek, een overgang uitmeet in „die Weisung des Sohnes” (§ 64, 4;

S. 293—422). De „overgang” hier bedoeld is de wijze, waarop hetgeen in Christus is, niet alleen voor alle mensen geldt (want dat is op zichzelf reeds in het koningschap begrepen), maar ook door sommigen wordt aanvaard, nagevolgd, gerealiseerd, m.a.w. de „overgang” betreft het werk van de Heilige Geest. En zoals in het vorige deel de christologie samen met de pneumatologie en de ecclesiologie onder één aspect werden behandeld, n.l. van de Heer als Knecht (zodat b.v. de kerk in haar gebrokenheid verscheen), zo wordt in dit deel weer over de drie loci tezamen gesproken, nu onder het aspect van de Knecht als Heer, (zodat b.v. de kerk hier in haar groei, bewaring en orde verschijnt).

Zoals in het eerste deel over de zonde wordt gehandeld in het licht van het kruis, maar waar het de vernedering van God betreft, als hoogmoed wordt gezien, in wezen en geheel hoogmoed — zo komt nu de zonde, weer in het licht des kruises (maar nu als de plaats waar „de Zoon der mensen verhoógd” werd en verheerlijkt) ter sprake als traagheid, in wezen en geheel traagheid. En zoals de „val” werd behandeld onder de hoogmoed, zo wordt nu het stuk van des mensen „ellende” besproken als gevolg van de zonde als traagheid. Zoals in het vorige deel als sluitstuk gesteld werd: de Heilige Geest en het christelijk geloof, zo hier: de Heilige Geest en de christelijke liefde; dit kortste hoofdstuk beslaat toch nog 130 bladzijden en handelt over 1) het probleem; 2) de grond; 3) de daad; 4) de aard der liefde.

OOK IN K. D. IV₂ staan exegetische excursen, die ons zullen heugen en waarop we telkens zullen terugkomen in de praktijk van prediking en onderricht. De plaats en functie ervan zijn op zichzelf al interessant. We geven enige voorbeelden: allereerst, maar dat is met een het geweldigste: de welgeordende, bloeiende, stralende weergave „in Spaliere” soms, of in spiraalvormige kolommen, in de hyperboolvorm van de Jezus der syn. evangeliën: langs de lijn van zijn eenzaamheid, van zijn onderricht in de blijdschap, van zijn wonderdaden, van zijn revolutionnaire en van zijn conservatieve spreuken, langs de spiralen van de notie van het Mariageheim en van zijn strijd met de demonen, met de dood, met het „Nichtige”. — Alle zo overbekend en hier opnieuw aangrijpend, zo aangrijpend, dat een mens (althans psychologisch, de rest onttrekt zich aan onze kennis) als van voren af aan in liefde voor Jezus ontbrandt.

VERDER WIJS IK op de uitleg van het bekende slot van Romeinen 8 (p. 308—310) en van de catena aurea (Rom. 8:29, 30); beide bij het kapittel „die Weisung des Sohnes” (= de wortel van de leer aangaande de Heilige Geest als grond van ons (per analogiam).... koninklijk leven).

Dan wordt de geschiedenis van Nabal tot in het minutieus uitgelegd in verband met één kant van de zonde-der-traagheid, n.l. de menselijke domheid (p. 481—486, kleine letters) en de geschiedenis van de Verspieders, in verband met de menselijke lafheid. Een schitterende samenvatting van de „gerichtsreden” van de profeet Amos in verband met de onmenselijkheid, die met de domheid en de lafheid een zijde is van de traagheid van ons hart (S. 502 f.); een stuk over David en Bathseba in verband met de traagheid als „Verlotterung” en „Verwicklung” in eine Hintertreppengeschichte (524 ff.). Wij noemen nog het einde der exegese van het „hooglied der liefde” (941 ff.).

Ik begrip, dat ik nog niets gezegd heb; alleen vluchtig aangekondigd, vlak aangeduid.

ER ZIJN EEN paar punten, die, van kleiner gewicht, toch bijzonder opvallen: ik denk aan de lof voor de grieks-orthodoxe kerk (vanwege haar naïef belijden van de overwinning over de dood en de kosmische wonderen (S. 258); ik denk aan de vele citaten uit het klassieke kerklied van Paul Gerhardt e.a.; ook geloof ik, dat de Heidelbergsche Catechismus door Barth nog nooit met zoveel restloze instemming is geciteerd als in dit deel (b.v. S. 303); opvallend is hoe de figuur en het werk van Dietrich Bonhoeffer naar voren worden gehaald (met name diens dissertatie in z'n 21e jaar voltooid: „Communio sanctorum” (zie S. 275).

Door het hele boek over „de koninklijke mens” gaat een verzet tegen de goed-bedoelde maar fatale poging van de beeldende kunst hem te brengen in een beeld, een portret.

Op één plaats wordt, bij alle bewondering voor de muziek, wat ingehouden maar toch frank geklaagd over het totale misverstand, dat door werken als de Mattheüspassion wordt onderhouden: sie ist ein einziger, in fast ununterbrochem Moll, gewis wunderbar wogenden Wolkenmeer von Seufzern, Klagen und Anklagen, von Ausrufen des Entsetzens, des Bedauerns, des Mitleidens: eine Trauerode, die in einem regelrechten Grabgesang („Ruhe sanft!”) ihren Ausklang findet, eine Trauerode, die durch die Osterbotschaft weder bestimmt noch auch begrenzt ist, in der Jesus als Sieger völlig

stumm bleibt.... Wann wird sich die Kirche darüber klar werden und dann auch die Tausende und Tausende, die die evangelische Leidensgeschichte ausgerechnet nur in dieser Version kennen mögen, darauf aufmerksam machen, dasz es sich in ihr um eine Abstraktion handelt, dasz das bestimmt nicht die Passion Jesu Christi ist?” — Omdat daarin volkomen in het donker blijft wat het dogmatisch thema van dit boek is: Der Knecht als Herr!

—K. H. MISKOTTE

DE BIJBEL VOOR KINDEREN VERTELD

„De Bijbel is het meest perfecte boek voor kinderen dat wij ons kunnen indenken. Het is niet tijdelijk. Het wordt niet voor niets „Het Boek der boeken” genoemd. Een bekend kunstenaar-filosoof heeft eens heel zijn enorme hoeveelheid boeken opgeruimd om alleen de Bijbel over te houden. De Bijbel is afwisselend in enorme contrasten. De Bijbel is beeldend, vol overdaad aan gebeuren en doenlijkheden. Het is mijn wens dat de jonge lezers zich voor dit „levensboek” gaan interesseren, opdat zij als ze groot zijn de complete Bijbel in hun handen zullen nemen en er precies zo van zullen genieten als ik nu heb gedaan”.

Aldus schreef Piet Worm, die een jaar heeft gewerkt aan het eerste deel van de Bijbel voor kinderen en die daarvoor de prenten getekend en de tekst in cursieve letters gecalligrafeerd heeft. Kort geleden is dit eerste deel met talrijke in geel, rood, blauw, groen en goud gekleurde plaatjes bij Elsevier te Amsterdam verschenen. De prijs is f 8,90 p. deel. De tekst is kinderlijk en sluit toch nauw aan bij de schrifttekst. De gehele Bijbel zal uit drie delen bestaan, twee van het Oude en één van het Nieuwe Testament. Er bestaan bovendien twee edities: een Rooms-Katholieke („Heilige Schrift”) en een Protestantse („De Bijbel”). Behalve dit onderscheid zijn er nog enkele kleine tekstverschillen. Van de Protestantse editie heeft mevr. A. Rutgers van der Loeff-Basenau de tekst doorgenomen. Deze kleurrijke en levendige kinderbijbel heeft ook in het buitenland de aandacht getrokken. Er zal n.l. een Amerikaanse uitgave komen, bestemd voor de Ver. Staten, Canada en Engeland en Elsevier zal zelf een Franse editie in de handel brengen. In de Moderne Boekhandel, Leidsestraat 70-72 te Amsterdam is een kleine expositie geweest, die liet zien hoe deze kinderbijbel tot stand is gekomen. Men kon er o.m. Piet Worms originele tekeningen, litho's en ook de illustraties in de vijf verschillende kleurendrukken bekijken.

ROME EN DE OECUMENE

BIJ verscheidenen, Rooms-Katholieken zo goed als anderen, bestaat de mening, dat het niet deelnemen der r.-k. kerk aan de Oecumenische Beweging, zoals die in de Wereldraad van Kerken gestalte heeft aangenomen, berust op een gebrek aan belangstelling voor deze beweging. Wel zou deze kerk zich veel moeite getroosten voor de bekering van enkelingen, maar andere kerken zouden haar koud laten. Deze gedachte is ten enenmale onjuist en bepaald hinderlijk en onbillijk. Integendeel, reeds geruime tijd is in de r.-k. kerk een zeer sterke belangstelling en activiteit merkbaar als het gaat om het vraagstuk van de hereniging der kerken. Rome heeft eigen oecumenische arbeid, maar tegelijkertijd volgt het, ondanks zijn onthouding, met grote en gespannen aandacht het werk van de Wereldraad. Herhaaldelijk kan men lezen of horen, dat ook naar het oordeel der r.-k. kerk, de oecumenische beweging van de Wereldraad een der belangrijkste kerkhistorische ontwikkelingen dezer tijden is. Vele artikelen zijn indertijd aan Amsterdam-1948 gewijd, nog veel meer aan Evanston. Ik denk b.v. aan de speciale nummers van *Istina* (Christ, the Church and Grace) van april-juni 1954, van het *Schild* (mei-juni 1954), het *Christelijk Oosten en Hereniging* van oktober 1954, alle aan Evanston gewijd. Ik denk aan de reeds oudere boeken van Congar, Villain, Couturier, Pribilla, Rademacher en vooral aan de boeken van W. H. van de Pol, *Het Christelijk Dilemma*, *Katholieke Kerk en Reformatie* 1948 en *Gustave Thils, Histoire Doctrinale du Mouvement Oecuménique* 1954. Op het prachtige en met grote warmte geschreven laatste boek kom ik nog terug.

WAT DE EIGEN oecumenische arbeid betreft, heeft Rome de grootste aandacht — begrijpelijk — voor de Oosters-Orthodoxe kerken. In 1917 stichtte Benedictus XV een congregatie voor de Oosterse kerken. Vele jonge geestelijken zijn in de Russische of Armeense colleges opgeleid om in een aantal, met Rome reeds in de 19e eeuw geünieerde, kerken, vnl. in de Oekraïne en Roemenië, te werken. Voor de Oosterse kerken bleek Rome tot grote concessies bereid te zijn, b.v. het celebreren van de mis in de landstaal met behoud van de eigen, Byzantijnse ritus, de communie met brood en wijn, het priesterhuwelijk. In 1910 waren alle Riten van het Oosten te Rome

met de Romeinse Ritus gelijkgesteld. Voor de herenigingsarbeid zijn vooral de *Patres Unionis*, Benedictijners van Amay sur Meuse, thans Chêvetogne (België) werkzaam. Als Benedictijners zijn zij ook veel sterker dan andere orden met de Oosterse orthodoxie verwant.

NA DE OOSTERSE KERKEN ging de grootste aandacht uit naar het Anglicanisme. Herhaaldelijk waren er gesprekken over hereniging. Zo was er in de 18e eeuw een correspondentie tussen du Pin van de Sorbonne en de toenmalige aartsbisschop van Canterbury, Wake. Het Franse rooms-katholicisme had in die tijd moeilijkheden met de Paus over traditionele rechten van de kerk in Frankrijk t.o.v. de pauselijke stoel. Beide correspondenten wensten aan de Paus slechts een ereprimaat toe te kennen. De correspondentie werd spoedig gestaakt. In 1890 kwam er een samenspreking tot stand tussen de Anglicaan Lord Halifax en abbé Portal. De onderhandelingen werden belemmerd door een — begrijpelijk — anglicaans wantrouwen of de Paus de anglicaanse wijdingen wel zou erkennen. In Rome zelf bestond hierover verdeeldheid, totdat Leo XIII in 1896 in de bul *Apostolicae Curae* de anglicaanse wijdingen voor volstrekt ongeldig verklaarde en een volkomen onderwerping aan het pauselijke gezag eiste. In de twintiger jaren van deze eeuw hernieuwde Halifax zijn pogingen, nu sprekende met de kardinaal-aartsbisschop van Mechelen, mgr. Mercier. Nu maakte de aartsbisschop van Canterbury, Davidson, bezwaar tegen sommige romaniserende anglicaanse geestelijken, die z.i. te weinig scherp de dogmatische moeilijkheden aangaande het stedehouder-van-Christus-zijn van de paus, de transsubstantiatie en de onbevleete ontvangenis onderkenden. Met de encycliek van Pius XI, *Mortalium Animos* (1928) werden ook de Mechelense besprekingen beëindigd.

De leer der pauselijke suprematie werd herhaald. De encycliek verbood uitdrukkelijk medewerking aan oecumenische bewegingen en trof b.v. de *Una Sancta* beweging in Duitsland, de conferenties van Faith and Order en Life and Work, het houden van oecumenische diensten als in Zwitserland. Al sprak *Mortalium Animos* duidelijke taal, er bleven toch nog wel mogelijkheden over voor gesprek, welke door de Franse en Duitse irenici on-

der de Katholieken, als Congar, Couturier, Prévost, Villain, Metzger, in hun brandende hartstocht voor hereniging graag werden aangegrepen. Hier dient vooral genoemd te worden de *Mouvement pour l'unité chrétienne*, welke als verzoeningsgeste een jaarlijkse herdenking van en boete voor de Bartholomeusnacht (24 aug. 1572), toen zo vele Hugenoten werden vermoord, voorstelde. Ook heeft Couturier een formule bedacht, die voor Protestanten en Katholieken aanvaardbaar is, om te bidden voor eenheid. De gebedsweek (18—25 januari) voor de eenheid der kerk wordt in vele kringen van de Wereldraad evengoed gehouden als in r.-k. kringen.

MEN BEDENKE echter wel: voor de irenici is evengoed als voor het Vaticaan, de oplossing van het oecumenisch vraagstuk gelegen in een re-integratie van de „dissidente” kerken in de ene Moederkerk.

Thans echter de vraag: hoe staat nu de r.-k. kerk tegenover de Wereldraad? Vooraf moet worden opgemerkt, dat èn voor het houden van de oecumenische conferentie on life and work te Stockholm (1925) èn voor die on faith and order van Lausanne 1927, officiële uitnodigingen tot medewerking aan het Vaticaan verzonden zijn, zelfs na bezoeken aan de paus. Het antwoord was gewoonlijk allerhoffelijkst maar op de invitatie werd niet ingegaan. In *Mortalium Animos* herhaalt de paus de bewering, dat eenheid der kerk slechts te bereiken is door terugkeer naar de ene, ware kerk, waarvan de andere kerken zich hebben afgescheiden. Toen de uitnodigingen bij herhaling niet werden aangenomen, heeft men volstaan met een mededeling aan de paus omtrent het voornemen tot het houden van grote conferenties. De paus reageerde gewoonlijk met een vriendelijk schrijven, waarbij de verzekering van zijn grote belangstelling en voorbede gegeven werd.

DE LAATSTE TIJD echter werd de verhouding aanmerkelijk toegespitst. Op 6 juni 1948 gaf de congregatie van het H. Officie een waarschuwing in de *Osservatore Romano*, dat bij het houden van bijeenkomsten tussen Katholieken en niet-Katholieken, waarop geloofsvragen behandeld werden, priesters en leken aanwezig geweest waren zonder verlof van het Vaticaan daartoe verkregen te hebben. In een commentaar werd gezegd, dat dit op de komende eerste assembly van